

Seymur ŞEYDAYEV

MTN-in əməkdaşı

ORUCOV QARDAŞLARININ NƏŞRİYYATÇILIQ FƏALİYYƏTİ

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda kitab nəşrinin inkişafı xalq maarifinin, mədəniyyətin, elmin, ədəbiyyatın inkişafı ilə həmahəng idi. Belə mühit şübhəsiz ki, kitab təbliğinin çox mühüm vasitələrindən olan çap kataloqlarının da meydana gəlməsinə zəmin yaradırdı.

Bu dövrdə, dəqiq desək, 1912-1914-cü illərdə Azərbaycanda 5 çap kataloqu müəyyən edilmişdir ki, bunların da içərisində Oruc, Qən-bər və Abuzər Orucov qardaşlarının 1912, 1913, 1914-cü illərdə nəşr etdirdiyi 3 kitab kataloqu xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu kataloqun ilk buraxılışı 1912-ci ildə olmuş, 1913 və 1914-cü illərdə təkrar çap olunmuşdur. 1913-cü il çapının müqəddiməsində yazılıb: "...keçən il açmış olduğumuz kütübxananın üzərinə əlavə edilmiş bir çox yeni kitabları əks etdirir" (1, s.2). Kataloqda Orucov qardaşları mətbəəsi tərəfindən 1906-1913-cü illərdə nəşr edilmiş elmin müxtəlif sahələrinə dair 300-dən artıq ədəbiyyatın təsviri verilmiş və onlar müvafiq qaydada sistemləşdirilmişdir.

Bədii və dindəşir aslıq ədəbiyyatı kataloqun əvvəlində verilmişdir. Kataloqda əks etdirilən ədəbiyyatın əksəriyyətinə mülahizələr, şərhlər verilmişdir. Bədii və dini ədəbiyyatdan sonra kataloqda əks etdirilən elmi, elmi kütləvi və tədris ədəbiyyatı elmi sahələri üzrə aşağıdakı kimi sistemləşdirilmişdir:

Tarix;
Coğrafiya;
Səyahətlər;
Ana dili;
Hesab;
Təsərrüfat;

Kitabların bibliografik təsvirində vahid metodikaya riayət olunmadığından bəzi nəşrlərin müəllifləri göstərilməmiş, bəzilərinə isə əksinə, sərlövhəyə aid əlavə məlumatlar öz əksini tapmamış, digər təsvirlərdə isə hətta kitabın mündəricatı və orada qalan illüstrasiyalar haqqında da qısa məlumatlar verilməmişdir. Kataloqun tərtibində vahid metodikanın tətbiq olunmaması özünü təsnifləşdirmədə və annotasiyalarda da göstərir.

Əlbəttə, müasir kataloqlaşdırma nəzəriyyəsi və metodikası baxımından bu buraxılışlarda tətbiq edilən təsvir və təsnifləşdirmə, eləcə də kitabların sistemləşdirilməsi üsulları bir qədər ibtidai görünə bilər. Lakin bunlara baxmayaraq, Orucov qardaşlarının kitab kataloqları Azərbaycanda ədəbiyyatın kataloqlaşdırılması fəaliyyətinin formalaşmasında irəliləyən addım idi.

Tanınmış kitabşünas alim H.Həsənovun haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi, "...həmin kataloqlar Orucov qardaşları mətbəəsində çap olunmuş ədəbiyyatın məzmun və mündəricəsini geniş təhlil etməyə imkan verir" (2, s.54)

Azərbaycanda kitab çapının və nəşriyyat işinin inkişafında əvəz edilməz xidmətləri olmuş Orucov qardaşlarının XX əsrin əvvəllərində Bakıda yaratdıqları mətbəə-nəşriyyatı milli kitab xəzinəmizin zənginləşdirilməsində və çap mədəniyyətinin inkişafında mühüm rol oynamışdır.

Təəssüflər olsun ki, Azərbaycanda ilk dəfə çap (bəzən kitab kataloqları da deyilir) kataloqlarını nəşr etdirən qardaşların sonrakı taleyi tam araşdırılıb xalqa çatdırılmamışdır. Azərbaycan kitabşünaslığının görkəmli tədqiqatçılarından professor Bayram Allahverdiyev, dosent Hacı Həsənov, dosent Əmin Əfəndiyev, Əli Zeynalov və öz əsərlərində Orucov qardaşlarının kitab çapı sahəsindəki fəaliyyətlərini xeyli işıqlandırmışlar. Lakin bütün araşdırmalar bölgəviklər tərəfindən Azərbaycanda Milli Hökumətin devrilməsinə qədərki dövrü əhatə edir.

Əmin Əfəndiyev və Zakirə Əliyeva birgə tərtib etdikləri "Orucov qardaşlarının mətbəəsi" bibliografik göstəricisində bu məsələyə az da olsa aydınlıq gətirərək yazırlar: "Müstəqil Azərbaycan Cümhuriyyəti süqut etdikdən sonra M.Ə.Rəsulzadənin bütün məslək dostları kimi Orucov qardaşları da bölgəviklər tərəfindən təqiblərə məruz qaldıqları üçün Bərdəyə, dədə-baba ocağına qayıdırlar. Lakin onlar kənddə də təqibdən yaxa qurtara bilmirlər. Təhqir və təqiblərə məruz qalan Qənbər, Ağdamda kitabxana müdiri işləyən kiçik qardaşı Abuzər 30-cu illərdə dünyalarını dəyişmişlər. İki qardaş itirib, böyük faciələr yaşayan, doğ-

ma yurduna qayıtdıqdan sonra yalnız təsərrüfat işləri ilə məşğul olan Oruc Orucov isə 1954-cü ildə vəfat etmiş və Bərdədə dəfn olunmuşdur" (3).

Azərbaycan Respublikası Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin arxivində apardığım araşdırmalar zamanı əldə etdiyim sənədlərdə isə Abuzər Orucovun 29 iyun 1930-cu il tarixində Azərbaycan Dövlət Siyasi İdarəsi (DSİ) tərəfindən həbs edilməsi göstərilir (MTN-nin arxivi. PR 34369. Abuzər Orucov istintaq işi). Bu, Orucov qardaşlarının sonrakı taleyinin qaranlıq məqamlarına aydınlıq gətirdi.

İstintaq işində göstərilir ki, Abuzər Orucov DSİ tərəfindən 1930-cu il iyun ayının 29-da 77 saylı orderlə həbs olunub. 2 iyul 1930-cu ildə Abuzər Orucovun özünün doldurduğu həbs olunanın anket vərəqəsində qeyd edilir ki, həbs olunan vaxtı onun 52 yaşı olub. Deməli, Abuzər Əli oğlu Orucov 1878-ci ildə anadan olub.

Bəs Azərbaycan kitab mədəniyyətinə böyük töhfələr vermiş bu insanın həbsinə səbəb nə olmuşdur?

DSİ-nin əməkdaşları Balapolov və Markaryanın tərtib etdikləri 14 iyul 1930-cu il tarixli ittihamnamədə Abuzər Əli oğlu Orucov aşağıdakılarda ittiham olunur:

"52 yaşlı, Bərdə rayonunun Alpoudlu kəndində anadan olmuş, Ağdam şəhər sakini, vətəndaş Abuzər Əli oğlu Orucovun Bakıda Çar və Məsəvi hakimiyyəti dövründə özünün şəxsi mətbəəsi və 2 kitab mağazası olmuşdur. Azərbaycan sovetləşəndən sonra mətbəə və mağazalar onun əlindən alınmışdır. Bundan sonra öz kəndlərinə gedərək işsiz qalmış, yalnız 1927-ci ildə AzQİZ-in Ağdam şöbəsinin müdiri vəzifəsinə işə düzəlmişdir. Qardaşı Oruc Orucov Məsəvi hakimiyyəti zamanında parlamentin üzvü olmuşdur. Azərbaycan sovetləşəndən sonra isə 1927-ci ilədək Bakıda yaşamış, ticarətlə məşğul olmuşdur. Məlumatlara görə hakimiyyətdən gizlənilir. Abuzərlə sıx əlaqəsi vardır, onunla yazışır və hətta təxminən mart ayının axırlarında qeyri-müəyyən məqsədlə Ağdama, qardaşı Abuzərin yanına gəlmişdir. Onun yanında 10-15 gün qaldıqdan sonra geriyyə qayıtmışdır.

Abuzər Orucov hakimiyyətin qatı düşmənidir. Onun bu hərəkətləri Ağdamda işləyərkən daha qabarıq büruzə vermişdir. Belə ki, o, həmişə öz ətrafına sovet hakimiyyətinin əleyhinə olan elementləri: Yusif Musayevi, İsgəndər Cəfərovu, Qulam Əzimovu, Məşədi Həsəni və Musa Hacıyevi toplayır, onlarla gizli söhbətlər aparır.

Abuzər Orucov eyni zamanda sovet hakimiyyətinin əleyhinə müharibə olacağı, sovet hakimiyyətinin yıxılacağı və s. bu kimi təxribat xarakterli böhənlər, şayələr yaymışdır. Apardığı söhbətlər zamanı

demişdir ki, Qırmızı Ordu Qarabağa ona görə gətirilib ki, Qarabağda sovet hakimiyyətini devirmək üçün İran sərhəcinə toplaşmış 3 türk korpusunun qarşısını alsın.

İstintaq zamanı verdiyi bütün ifadələrdə Abuzər Orucov ona qarşı irəli sürülən bütün ittihamları rədd etmiş və həətə kimlər arasında iş apardığını da deməkdən imtina etmişdir. Bütün bunlara baxmayaraq onun günahı və antisovet ünsürlərlə əlaqədə olmağı şahid ifadələri ilə sübuta yetirilmişdir.

Bütün bu göstərilənləri nəzərə alaraq istintaq işi bitmiş hesab edilsin: Vətəndaş Orucov Abuzər Əli oğlunun Azərbaycan SSR CM-nin 72-ci maddəsinə əsasən cinayətkar fəaliyyəti sübuta yetirilmişdir. İş baxılmaq üçün Fövqəladə Siyasi Yeddiliyə göndərilsin”.

Göründüyü kimi, Abuzər Əli oğlu Orucovu Dövlət Siyasi İdarəsinin əməkdaşları belə güllünc və heç bir əsası olmayan ittihamlarla cinayət məsuliyyətinə cəlb etmişdilər.

Fövqəladə Siyasi Yeddiliyin 17 iyul 1931-ci il tarixli iclasında Abuzər Əli oğlu Orucovun 10 il müddətinə cəza çəkmək üçün sürgünə göndərilməsi barədə qərar çıxarılmışdır.

İstintaq işində saxlanılan Azərbaycan Dövlət Siyasi İdarəsinin bir məktubunda göstərilir ki, Abuzər Əli oğlu Orucov cəzasını çəkmək üçün birinci etapla Kəməhərinə göndərilib.

Azərbaycanda kitab çapının və nəşriyyat işinin inkişafında əvəzedilməz xidmətləri olmuş Orucov qardaşlarından biri Abuzər Əli oğlu Orucov yalnız həbs olunduqdan 59 il sonra, yəni 6 iyun 1989-cu ildə bəraət aldı.

XX əsrin əvvəlində Bakıda yaratdıqları mətbəə-nəşriyyatı ilə milli kitab xəzinəmizin zənginləşdirilməsində və çap mədəniyyətinin inkişafında müstəsna rol oynamış Orucov qardaşları Azərbaycanın kitab mədəniyyəti tarixində ədəbi qalacaqlar.

ƏDƏBİYYAT

1. Bakı, Bəradərəli Orucov kütübxanasinin əsamiül-kütubu. - B., 1913.
2. Həsənov H. Azərbaycan kitabının inkişaf mərhələləri. - B.: Azərneşr, 1985.
3. Əfəndiyev Ə., Əliyeva Z. Orucov qardaşlarının mətbəəsi. - B., Qartal, 1999. - 98 s.